

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Є. М. Вечерова

**НОРМАТИВНІСТЬ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА:
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

Харків
«Право»
2019

УДК 343.21
В39

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 26.12.2017 р.)*

Рецензенти:

А. М. Бабенко – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України;

І. І. Митрофанов – доктор юридичних наук, професор кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Н. С. Юзікова – доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Вечерова Є. М.

В39 Нормативність кримінального права: теоретико-прикладне дослідження : монографія / Є. М. Вечерова. – Харків : Право, 2019. – 460 с.

ISBN 978-966-937-809-5

У монографії представлено авторську концепцію нормативності кримінального права як його первинної сутнісної характеристики (властивості), що визначає сенс і призначення кримінального права, лежить в основі функцій, принципів і норм кримінального права, завдяки чому кримінальне право виступає не лише регулятором суспільних відносин, а й передусім засобом юридизації тих цінностей, що в конкретному суспільстві проголошено/визнано основоположними.

Для викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, практичних працівників, а також усіх, хто цікавиться питаннями філософії та соціології кримінального права.

УДК 343.21

© Вечерова Є. М., 2019

ISBN 978-966-937-809-5

© Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ВСТУП

У 60-ті роки минулого століття професор М.Д. Шаргородський висловив абсолютно справедливу думку: «Юридична наука починається там, де вона каже законодавцю «ні».

Незважаючи на те що з тих пір минуло понад півстоліття, цей принцип не скільки не втратив своєї актуальності.

І дійсно, немає нічого практичнішого, ніж добра теорія, адже покликання науки – забезпечити потреби практики, вирішити наявні там проблеми, вдосконалити практичну діяльність.¹

«...Без належного теоретичного обґрунтування законодавство не спроможне виконати свою соціальну роль, поставлені перед ним завдання».² Інакше кажучи, наука сприяє формуванню ефективного закону.³

Разом із тим наука кримінального права, яка за логікою речей повинна «працювати» на законодавця та правозастосувача, сама перебуває сьогодні в незадовільному стані.

На тлі постійного збільшення кількості наукових публікацій із кримінального права спостерігаються відсутність сучасної парадигми кримінально-правової науки, втрата її філософського підґрунтя, поверхневність та безсистемність наукових пошукань, панування у них юридичного позитивізму, методологічна невизначеність.⁴

Одним із суттєвих випадків даної проблематики є усталені підходи до тлумачення нормативності кримінального права,

---

¹ Хилюк С.В. Розвиток науки кримінального права України після відновлення її державної незалежності (питання особливої частини): дис. ... к.ю.н.: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»; Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2007. С. 86.

² Галабала М.В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми загальної частини: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. С. 31.

³ Там само. С. 31-32.

⁴ Вечерова Є.М. Науковий супровід кримінальної законотворчості: сучасний стан і перспективи подальшого розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 86-89.

які базуються на юридичному позитивізмі та не завжди враховують ті трансформаційні процеси, що тривають у сучасному українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень засвідчує, що заявлена тема була предметом жвавого дискурсу переважно серед спеціалістів у галузі теорії держави та права (на дисертаційному рівні, наприклад, С.І. Вележев, Я.В. Гайворонська, Л.І. Заморська, Е.Г. Ліпатов, Л.О. Мурашко, Н.В. Панаріна, І.В. Патерило, І.А. Полонка, Є.О. Романюк тощо; на монографічному та загальнопубліцистичному рівнях – С.С. Алексєєв, А.В. Арендаренко, М.І. Байтін, П.П. Богуцький, С.В. Бошно, Ю.О. Гаврилова, К.В. Горобець, М.Л. Давидова, В.В. Дудченко, А.І. Ковлер, А.С. Палазян, А.О. Фальковський, А.Ф. Крижановський, О.В. Малько, Г.В. Мальцев, Ю.М. Оборотов, О.В. Петришин, С.П. Погребняк, К.Є. Сігалов, В.В. Трофімов) або філософів права (на дисертаційному рівні, наприклад, Р.О. Кабальський, О.М. Литвинов; на монографічному та публіцистичному рівнях – С.І. Максимов, В.А. Бачинін) чи соціологів (В.Д. Плахов, П.О. Сорокін) тощо.

У кримінально-правовій площині нормативність права спеціальному аналізу не піддавалася. Як виняток можна назвати монографічне дослідження В.Д. Філімонова, присвячене одному з питань, яке має відношення до нормативності кримінального права, – нормам кримінального права.

Разом із тим, суттєву евристичність щодо дослідження тих чи інших аспектів нормативності кримінального права опосередковано становлять наукові напрацювання таких учених у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, як М.М. Бабаєв, А.М. Бабенко, Д.О. Балобанова, Ю.В. Баулін, А.Б. Баумштейн, О.М. Бібік, А.І. Бойко, Н.В. Генріх, Ю.В. Голік, І.М. Горбачова, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, Г.В. Денисова, О.І. Денькович, М.М. Дмитрук, О.О. Дудоров, А.Е. Жалінський, О.О. Житний, М.С. Жук, З.А. Загинея, А.В. Іванчин, О.О. Книженко, М.В. Коган, Ю.Ю. Коломієць, Н.Ш. Козаєв, О.В. Козаченко, В.П. Коняхін, М.Й. Коржанський, Л.Л. Кругліков, В.М. Кудрявцев, В.В. Кулігін, Н.О. Лопашенко, А.С. Макаренко, В.В. Мальцев, С.О. Маркунцов, О.З. Мармура, І.І. Митрофанов, А.А. Музика,

В.О. Навроцький, Н.В. Наден, Н.А. Орловська, А.С. Оцяця, М.Г. Панов, О.М. Поліщук, Ю.Є. Пудовочкін, Є.М. Рахманова, Т.Р. Сабітов, І.О. Рощина, О.І. Сітнікова, Є.Л. Стрельцов, С.В. Тасаков, В.О. Туляков, Ю.В. Філей, В.Д. Філімонов, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, І.І. Чугуніков, В.Ф. Щепельков, Н.С. Юзікова тощо.

Вагомий внесок у дослідження нормативності кримінального права зробили такі зарубіжні спеціалісти юридичного і неюридичного профілю, як Р. Алексі, Г.Дж. Берман, Г. Кельзен, К.-Х. Ледер, Д. Лойд, Ф. Фукуяма, О. Шпенглер тощо.

Крім того, певну цікавість щодо дослідження нормативності кримінального права становлять здобутки фахівців у галузі міжнародного права (В.В. Гаврилов), психології (Д.О. Леонт'єв), географії та етнографії (Л.М. Гумільов), фізики (С.П. Капіца), астрофізики (М.О. Козирєв) тощо.

Своєрідною ахілесовою п'ятою у дослідженні нормативності є те, що навіть серед спеціалістів, які безпосередньо вивчали цю проблематику, відсутня єдність думок щодо її статусу та правової природи. Дуже часто під нормативністю хибно розуміють сукупність норм права або редуکتивно зводять її до ознак права, або одночасно відносять як до властивостей права, так і до його ознак, помилково ототожнюючи ці поняття.

Виходячи з вищенаведеного та зважаючи на іманентність нормативності кримінальному праву, нагальною є потреба у виробленні нового фокусу бачення даного феномена, а також зосередженні уваги на її галузевій специфіці.

У монографії представлено авторську концепцію нормативності кримінального права, котра ґрунтується на ціннісно-нормативному праворозумінні. Квінтесенцією цієї концепції становить інтерпретація нормативності кримінального права як первинної сутнісної характеристики (властивості) кримінального права, що визначає його сенс і призначення, лежить в основі функцій, принципів і норм кримінального права, завдяки чому кримінальне право виступає не лише регулятором суспільних відносин, а й передусім засобом юридизації тих цінностей, що в конкретному суспільстві проголошено/визнано основоположними.

Для розкриття базових положень запропонованої концепції послідовно висвітлюються такі блоки проблем, як теоретичне та методологічне підґрунтя дослідження нормативності кримінального права, прояв нормативності кримінального права в окремих структурних елементах кримінального права, кримінальному законодавстві, правозастосовчій практиці, а також її аналіз у контексті соціокультурної динаміки.

Автор щиро вдячна президенту Національного університету «Одеська юридична академія» академіку С.В. Ківалову за надану можливість попрацювати над даним науковим проектом, а також своєму науковому консультанту, доктору юридичних наук, доктору теології, професору, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, заслуженому діячу науки і техніки України Євгену Львовичу Стрельцову та завідувачу кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія», доктору юридичних наук, професору, члену-кореспонденту Національної академії правових наук України, заслуженому юристу України Юрію Миколайовичу Оборотову, завдяки конструктивній співпраці з якими стала можливою поява цієї монографії.

Слова подяки адресуються також рецензентам, професорсько-викладацькому складу кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» і рідним за допомогу, підтримку та розуміння.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

1.1. Багатомірність кримінального права: уточнення деяких сутнісних характеристик як передумови щодо вивчення нормативності кримінального права

Сутність кримінального права – це те основоположне питання, без адекватного пошуку відповіді на яке нівелюється розгляд усіх інших проблем у кримінально-правовій площині (у тому числі й проблематика нормативності кримінального права), адже неможливо вирішувати приватні проблеми, не розібравшись із загальними.

«Сутність» у найбільш загальному вигляді тлумачиться як найголовніше, основне, істотне в кому-, чому-небудь; суть, сенс, зміст будь-чого.¹

У філософії під сутністю розуміють головне – визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення.²

Сутність будь-якого явища прийнято пізнавати за допомогою окремих його характеристик (параметрів), тобто істотних особливостей.³

На академічному рівні сутність кримінального права традиційно висвітлюється за допомогою таких характеристик, як предмет і метод кримінального права.⁴

---

¹ Тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.: Л.П. Коврига, Т.В. Ковальова, В.Д. Пономаренко; за ред. доктора філологічних наук, проф. В.С. Калашника. Х.: Белкар-книга, 2005. С. 674.

² Там само.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2001. С. 1339.

⁴ Більш детально див., наприклад, Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів; 2-е вид., доп.

Не заперечуючи важливість представленого підходу, все ж уважаємо його дещо неповним, оскільки існує й інша, більш глибинна комбінація характеристик кримінального права, наприклад властивості кримінального права, ознаки кримінального права, структура кримінального права, тлумачення змісту та співвідношення яких між собою дає змогу краще уявити сутність кримінального права.

Крім того, дуже велике значення для тлумачення сутності кримінального права має попереднє з'ясування праворозуміння.¹ Адже «будь-які дослідження явищ, що знаходяться, на думку суб'єкта, який їх пізнає, у сфері публічного права, повинні починатися як мінімум із визначення аспекту, в якому вживається відповідний термін».² Інакше кажучи, «домовленість про терміни» має бути вихідним пунктом у будь-якому більш-менш серйозному науковому пошукуванні.

Спираючись на дану методологічну призму, спробуємо далі послідовно визначитися із цими базовими питаннями (праворозуміння, властивості, ознаки та структура кримінального права), а також зіставити окремо взяті характеристики кримінального права між собою.

Так, на загальнотеоретичному рівні сьогодні майже одно-стайно обґрунтовується думка про те, що змістовне наповнення нормативності права напряму залежить від концепцій або типів (парадигм) праворозуміння, тобто правових ідей, сконцентрованих навколо провідного положення, яке забезпечує формування

і перероб. К.: Атіка, 2009. С. 3-14; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація; 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2010. С. 10-26; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник / Под ред. д.ю.н. О.Н. Ведерниковой и к.ю.н., заслуженного юриста РФ С.И. Никулина. СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. С. 9-28; Энциклопедия уголовного права. Т.1 Понятие уголовного права. СПб.: Издание профессора Малинина, 2005. С. 143-543; Уголовное право России: Общая часть: учебник / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. СПб.: С.-П. гос. ун-т, 2006. С. 11-116; Кримінальне право. Загальна частина: підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. К.: Істина, 2011. С. 7-109.

¹ Вечерова Є.М. Нормативність кримінального права: сучасний погляд на традиційні положення щодо інтерпретації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 164-167. URL: http://pap.in.ua/3_2016/48.pdf.

² Болгова В.В. Публічне право: проблеми теорії, методології, практики: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.01 «Теорія і історія права і державства; історія учень і праве і державство». Тамбов, 2009. С. 16.

уявлень про сутність та призначення права і становить самостійний напрям його пізнання.

Наприклад, А.Ф. Крижановський стверджує, що «питання <...> нормативності <...> права є складно вирішуваними у відриві від проблематики праворозуміння».¹

Л.І. Заморська резюмує, що «поняття правової нормативності <...> безпосередньо залежить від розуміння права <...> Зміна «питомої ваги» правової нормативності безпосередньо пов'язана з еволюцією уявлень про право в сучасному правознавстві».²

І.А. Полонка вважає, що інтерпретація властивостей права (а, як буде доведено далі, нормативність – це одна з базових властивостей права) залежить від «того типу праворозуміння, який переважає у правовій системі конкретної держави».³

Р.О. Кабальським встановлено, що «розуміння природи нормативності права... безпосередньо залежить від типу праворозуміння».⁴

Тривалий час вітчизняна кримінально-правова доктрина стояла на позиціях юридичного позитивізму у сфері праворозуміння. Більшість спеціалістів розглядала кримінальне право виключно як систему кримінально-правових норм.⁵

Так, А.А. Пионтковський уважав, що кримінальне право – це «галузь радянського права, котра у своїх нормах визначає, які діяння визнаються Радянською державою злочинами й які покарання можуть бути застосовані за їх учинення».⁶

---

¹ Крижановський А.Ф. Сучасний погляд на правову нормативність. *Право України*. 2013. № 10. С. 345.

² Заморська Л.І. *Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні*: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. С. 268.

³ Полонка І.А. *Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз*: дис. ... к.ю.н.: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень»; НУ «Львівська політехніка». Львів, 2013. С. 47.

⁴ Кабальський Р.О. *Нормативність права як предмет філософського аналізу*: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.12 «Філософія права». Харків, 2008. С. 10.

⁵ Вечерова Є.М. «Кримінальне право» та «кримінальний закон»: співвідношення понять у контексті формування нової методології наукових пошукань. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 165-169.

⁶ Пионтковский А.А. Предмет, метод и содержание науки советского уголовного права. *Курс советского уголовного права*; под ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. М.: Юридическая литература, 1970. Т. 1. С. 7.

На думку М.Д. Шаргородського, кримінальне право являє собою систему встановлених і санкціонованих соціалістичною державою норм, які визначають найбільш небезпечні для трудящих і соціалістичного правопорядку діяння (злочини) та умови призначення і застосування заходів покарання за їх учинення».¹

З точки зору М.І. Ковальова, кримінальне право є сукупністю норм (правил поведінки), встановлених вищими органами державної влади СРСР, в інтересах усього радянського народу та таких, що визначають найбільш суспільно небезпечні діяння (злочини), умови і порядок застосування покарань до осіб, що їх учинили.²

П.І. Грішаєв та Б.В. Здравомислов визначали кримінальне право як «сукупність установлених кримінальним законодавством СРСР та союзних республік юридичних норм, що виражають волю трудящих, мають своїм завданням охорону радянського суспільного та державного устрою, соціалістичної власності, особистості і прав громадян, усього соціалістичного правопорядку, що визначають злочинність і караність суспільно небезпечних діянь, підстави, правила та умови притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання та звільнення від нього, а також регулюючих участь радянської спільноти в боротьбі із злочинними правопорушеннями, у перевихованні та виправленні злочинців».³

Як це не парадоксально, але підходи до визначення кримінального права за останні десятиліття практично не змінилися⁴ і основний масив наявних дефініцій

---

¹ Шаргородский М.Д. Введение. Предмет, система и метод науки уголовного права. *Курс советского уголовного права (Часть Общая)*. Л., 1968. Т. 1. С. 8.

² Ковалев М.И. Советское уголовное право. Курс лекций. Вып. 1. Введение в уголовное право. Свердловск. 1971. С. 18.

³ Гришаев П.И., Здравомыслов Б.В. Понятие, предмет, метод и система советского уголовного права. М., 1961. С. 7.

⁴ Більш детально див., наприклад, Кауфман М. Уголовное право и уголовный закон (вопросы теории). *Уголовное право*. 2001. № 4. С. 33; Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів; 2-е вид., доп. і перероб. К.: Атіка, 2009. С. 4.; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація; 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2010. С. 10; Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций: в 3-х т. Т. 1: Общая часть; 5-е изд., перераб. и доп. М.: Волтер Клувер, 2011.

кримінального права обмежених параметрами кримінального законодавства.¹

Однак якщо виходити з того, що право і закон хоча б чимось різняться, то логічно випливає висновок, що такі визначення кримінального права не повною мірою розкривають його зміст та не враховують ті принципові зміни, які супроводжують право і державу в сучасну епоху.

У цьому ключі заслуговує на увагу висновок, зроблений М.Л. Давидовою, про те, що право сьогодні постає не як проста сукупність правових норм, а як система, що побудована і функціонує згідно із загальними принципами, має єдиний понятійний апарат і переслідує у своїй дії певні загальносоціальні цілі, що виходять за межі суто юридичних.²

Подібних міркувань дотримується і Т.В. Кашанина, яка підкреслює, що підхід до інтерпретації права як виключно творіння держави не відповідає сучасним реаліям.³

Право значно ширше за колом охоплюваних явищ та багатше за змістом, аніж закон, що було помічено ще багато століть тому.

Зокрема, один із найбільш універсальних мислителів в історії, Аристотель (384-322 рр. до н. е.), виступаючи проти зведення всього права до права волеустановленого (умовного права), під останнім розумів усе те, що в подальшому слововжитку стало позначатися як позитивне (писане та неписане) право.⁴

С. 17, 20; Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ; 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2009. С. 13; Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. С. 43-44; Уголовное право России: общая часть: учебник / Под ред. Н.М.Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, 2006. С. 12; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник / Под. ред. докт. юрид. наук О.Н. Ведерниковой и канд.юрид. наук, заслуженного юриста РФ С.И. Никулина. СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. С. 10; Кримінальне право. Загальна частина: підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. К.: Істина, 2011. С. 7.

¹ Вечерова Є.М. Нормативність як кримінально-правовий феномен: до постановки питання. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія; за ред. проф. О.В. Козаченка, проф. Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Ліон, 2016. С. 689.

² Давыдова М.Л. Нормативно-правовые предписания в Российском законодательстве: учебное пособие. Волгоград: ВГУ, 2001. С. 62.

³ Кашанина Т.В. Структура права: монографія. М.: Проспект, 2014. С. 49-103.

⁴ Аристотель. *Етика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории*. Минск: Литература, 1998. С. 346.